

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

124:4 • 2004

Borgerliga samlingssträvanden i 1960-talets Skåne

Curt-Åke Olsson, *Tidningsmakt och politiska organisationer. Den borgerliga samlingsrörelsen i fyrstadskretsen 1962–1968*, Opublicerad doktorsavhandling, Historiska institutionen, Lunds universitet 2003. 301 s.

Sammanfattning av avhandlingen

Efter de nedslående valen 1960 och 1962 spreds en viss krisstämning i det borgerliga lägret i svensk politik. Med uppgörelserna om tjänstepensionerna 1959 och debatten om Europa i början på 1960-talet hade socialdemokraterna åter kopplat greppet om väljarna. Kritiker inom särskilt Högerpartiet fruktade en längre period av politisk marginalisering om inte de borgerliga partierna kunde förmås att uppträda mer enigt och Högerpartiet själv att förändra sina preferenser mot en mindre profilerad politik.

En utväxt av denna krisstämning var organisationen Medborgerlig Samling som bildades i den så kallade fyrstadsvalkretsen i Skåne inför 1964 års val. Organisationen, förkortad MbS, bedrev en av *Sydsvenska Dagbladet* och *Kvällsposten* understödd valrörelse med en egen borgerlig samlingslista i detta års riksdagsval. Samlingsrörelsen fortsatte i 1966 års kommunalval genom ett samarbete mellan de borgerliga partierna i fyrstadskretsen och Göteborg, med MbS och en liknande sammanslutning i Göteborg som påtryckargrupper. I 1968 års val samarbetade fyrstadskretsens högerparti med MbS som också lockade folkpartisten Sten Sjöholm till samarbete på en särskild lista och centerns Bertil Rubin på en annan. Med det nya valsättet från 1970 föll grunderna för att ena partierna redan i valen. Initiativ att låta samlingsrörelsen fortsätta i ett nytt borgerligt parti, Framstegspartiet, kröntes inte med någon framgång och understöddes inte heller av *Sydsvenska Dagbladet* och *Kvällsposten*, den så kallade SDS-koncernen.

Curt-Åke Olsson har valt den regionala samlingsrörelsens uppkomst, spridning och gradvisa avklingande som tema för sin avhandling. I ett inledande kapitel redovisar han de två kontexter som styr framställningen. För det första vill Olsson undersöka hur den regionala politiken påverkade och påverkades av rikspolitiken. För det andra syftar Olsson till en problematisering av förhållandet mellan massmedial makt och politisk makt. MbS drevs fram och organiserades av den i fyrstadskretsen så mäktiga tidningskoncernen runt *Sydsvenska Dagbladet* och dess ägare familjen Wahlgren.

Medborgerlig samlings uppkomst och valrörelser

Efter en del lokala diskussioner inom Högerpartiet kan man säga att Medborgerlig

samling bildades på ett möte i Skanör i juni 1963. Deltagare var *Sydsvenskans* andreredaktör Olof Wahlgren, Högerpartiets Carl Göran Regnéll från Lund, folkpartisten Sten Sjöholm från Helsingborg, Malmöcenterns Bertil Rubin och *Kvällspostens* redaktör Sixten Palm, tillika riksdagsman för Högerpartiet. De fem enades om en skrivelse som uppmanade de borgerliga partierna till samarbete vid 1964 års val, om nödvändigt också utanför de etablerade partiernas ram.

Ganska snart stod det klart att varken Centerpartiet eller Folkpartiet på nationell eller regional nivå var särskilt intresserade av en regional samling. Starka konflikter uppstod emellertid i Högerpartiet där det i fyrstadskretsen fanns starka stämningar för en samling av Högerpartiet och avhoppare från mittenpartierna. I februari 1964 beslutade dock valkretsorganisationen att gå till val under beteckningen Högerpartiet. Beslutet togs under medverkan av partiledaren Gunnar Heckscher och partisekreteraren Yngve Holmberg.

Efter det att Högerpartiet avisat samlingstanken beslutade sig Christer Wahlgren för att "kasta loss" från partiet och bedriva en egen valrörelse under beteckningen MbS. Uppmärksammat blev att Carl Göran Regnéll anslöt sig till denna samling. Med SDS-koncernens hjälp bedrevs en intensiv valrörelse som slutade med att MbS vann tre mandat i kretsen och närmast uttraderade Högerpartiet i Malmö och Lund. Karaktäristiskt för kampanjen var att SDS-koncernen lät den politiska satsningen impregnera artiklar också utanför ledarplats. Framgångarna i Helsingborg och Landskrona var däremot inte så tydliga eftersom lokalpressen där inte understödde samlingsförsöket. Valutfallet blev sådant att Högerpartiet tappade två av sina tidigare fyra mandat, Folkpartiet fick två och Centerpartiet ett mandat genom Bertil Rubin.

I kommunalvalen 1966 tog i stället de etablerade partierna hand om samlingsrörelsen som ledde till borgerliga vinster, om än det inte räckte för att ta över makten i till exempel Malmö. Den professionellt förda valkampanjen verkade dock inte hotande på de så starka socialdemokraterna i fyrstadskretsens arbetarbastioner. Däremot utsträcktes samlingsidén framgångsrikt till också Göteborg, där de borgerliga partierna vann valet. I riksdagsvalet 1968 samarbetade alltså sedan bara Högerpartiet med MbS som emellertid drog till sig inte bara centerns Bertil Rubin utan även folkpartisten Sten Sjöholm efter en del underliga turer på våren detta år. Den senare lyckades vinna ett mandat men däremot kunde Bertil Rubin inte återvända till riksdagen. Sammanlagt tog Högerpartiet tre mandat och Folkpartiet två i 1968 års val.

Slutsatser

I ett avslutande trettonde kapitel svarar avhandlingsförfattaren på fyra konkreta frågor som uppställts i det inledande kapitlet. Den första gäller varför och hur borgerliga samlingssträvanden utvecklades. Svaret blir i allt väsentligt att de var en reaktion på socialdemokraternas framgångar och att de uppstod i den liberal-

are delen av Högerpartiet där kontaktytorna med Folkpartiet var mest betydande. En andra fråga rör varför strävandena var mer påtagliga och framgångsrika i fyrstadskretsen i uppbyggnadsskedet. Svaret blir åter att högern där var liberal och stark, såväl i valen som på pressens område. En tredje fråga avser mottagandet av dessa strävanden lokalt, regionalt och nationellt. Konvulsionerna blev särskilt starka i den samlingsvänliga högern, rätt starka också i Folkpartiet och svagare i centern. En annan effekt var, hävdar Olsson, att med tillämpningen av samarbetet i valen fram till 1968 så blev de borgerliga partiaktiva mer vana att samarbeta vilket var viktigt för framtiden. En fjärde fråga, slutligen, gäller SDS-koncernens betydelse. Den var visserligen stor, svarar Olsson, men utan andreredaktören Olof Wahlgrens lidelse för den borgerliga saken kunde det ha stannat vid ännu en resultatlös tidningskampanj. Ägarfamiljens vilja att framgångsrikt mobilisera resurserna för Medborgerlig samling, och delvis ta kontrollen över partierna, var frukten av denna lidelse, av tidningskoncernens lokala maktposition och av det faktum att samlingstanken redan var väl förberedd och populär hos väljarna.

Källbehandling och teoretisering

Curt-Åke Olssons avhandling är empiriskt tät med en huvudsakligen kronologisk disposition. Partiprotokoll från olika nivåer bildar stommen i framställningen. Dessa källor kompletteras av tidningar, memoarer samt brevsamlingar, framför allt Carl Göran Regnélls och familjen Wahlgrens. Stickprovskontroller påvisar att Olssons akribi är oförvitlig, om än tolkningarna inte alltid är invändningsfria eller uttömmande.

Ytterligare ett viktigt källmaterial är intervjuer med inblandande politiker. Sådana källor är mycket värdefulla för samtidshistorien som ett komplement till protokollen och ger i några fall viktiga bidrag till förståelsen av samlingsrörelsens utveckling. Olsson är dessutom en alldeles utmärkt forskare för att samla in sådana muntliga utsagor. Han deltog nämligen själv i samlingspolitiken som dåvarande ordförande i Malmöhögerens tjänstemannasektion. Som han säger kan denna bakgrund ibland sätta spår genom en viss tendens i tolkningarna av materialet men gör det inte på ett sådant sätt att läsaren behöver frukta tydliga syften därmed.

Vad gäller litteraturen på området refererar Olsson till standardverken, såsom Tommy Möllers avhandling om borgerlig samverkan, Per Albinssons om Högerpartiets utveckling och Sven Erik Larssons biografi om Bertil Ohlin. Däremot har författaren inte hunnit ta del av de skrifter som framkommit genom högerprojektet på Södertörns högskola på senare år. Dessa skulle inte väsentligt ha behövt förändra framställningen men möjligen kunnat skärpa några tolkningar.

Avhandlingen är skriven rakt på sak utan någon högre grad av teoretiserande. Det skall inte betraktas som negativt. Koncentrationen ligger på strategier, taktik, personliga motsättningar, och bestämning av listor; alltså på de handlingar som utgör partipolitikens grundvalar. Genom avhandlingen får man en god inblick i

spelet om borgerlig samling och en mängd konkret information om partiernas inre motsättningar. Framställningen är därför spännande att läsa.

I några fall skulle det emellertid ha varit önskvärt om författaren något mer problematiserat vissa begrepp. Således nämns i en bisats att samlingsivrarna börjat kalla sig Medborgerlig samling. Läsaren får inte veta vem som föreslagit detta namn eller hur det skall uttydas. Begreppet medborgare har emellertid varit mycket centralt för Högerpartiet under 1900-talet. Dess sympatisörer samlades till medborgaredagar, bildade sig i Medborgarskolan och läste partiskriften *Medborgaren*. Även högtersplittringen under 1930-talet hade bedrivits under begreppet Medborgareförbundet i fyrstadsregionen. Begreppet definierade egentligen en allmänt borgerlig väljare utanför de starka intresseorganisationerna och hade använts också av liberalerna innan Högerpartiet tog över det. Medborgaren var ett alternativ till folkbegreppet som mer definierade frisinnade, bondeförbundare och socialdemokrater. En utredning om medborgarbegreppets innehåll kunde ha skärpt analyserna.

Även det andra ledet, samling, hade gamla borgerliga anor. Detta begrepp indikerade högerens och liberalernas ovilja att erkänna att deras önskemål var ett specifikt intresse, att de var partier. Däri låg då också viljan att bestämma sig själv som företrädare för ett allmänt intresse i motsättning till särskilt socialdemokraterna men även Bondeförbundet. Också författarens tendens till att använda rörelsebegreppet leder i en politiskt obestämd riktning. I det fallet ligger Olsson väldigt nära samlingsvännernas propaganda, och deras ovilja att specificera vilka de så omtalade gemensamma borgerliga värderingarna nu var och hur de skulle omsättas. Inte överraskande fungerade samlingen bäst i kommunalvalen där man kunde prioritera kritiken av rådande förvaltning och undkomma problemet med egna alternativ. Det var svårare i riksdagsvalen.

Ytterligare en egenhet med Olssons avhandling är hans framställning av fyrstadsregionshögern som liberal. Säkerligen har han till viss del rätt, men Högerpartiet var generellt liberalt efter andra världskriget. Christer Wahlgren menade att den sydsvenska högern snarare var realistisk. Det slående med samlingsförsöken på 1960-talet var i stället ansatsen att definiera sig själv som progressiv i stället för konservativ. Här kunde författaren kanske mer betonat att detta inte är så ovanligt för högerpartier i krisstämning. I Sverige hade Högerpartiet en gång satsat på benämningen Nationella framstegspartiet, i Danmark bildade Glistrup Framstegspartiet på 1970-talet och i Frankrike kan man tala om progressister för att beskriva det som är moderater i Sverige. Med mer uppmärksamhet på detta fenomen kunde författaren ökat förståelsen för samlingens entusiaster. Som framstegsvänner kunde de attackera socialdemokraterna från ett annat håll, agera mer offensivt. Svagheten med strategin var naturligtvis att man suddade ut skillnaden mellan blocken och på sikt snarare hotade att öka socialdemokraternas övertalningskraft med försöken till kopiering.

Politisk sociologi

Ett bärande drag i Olssons analyser är skillnaden mellan partiorganisationer och väljare. De senare ville helst ha ett försök med borgerlig samling men partiernas betalda och valda funktionärer siktade på försvaret av organisationerna. Valutslagen tyder på att en sådan förklaring kan försvaras men detta är snarare ett generellt fenomen i politiken och rör frågorna om populism och organisationslogik. Tidningskoncernen SDS politiserade väljarnas oförståelse för borgerliga strategier men motvilliga partifunktionärer betvivlade väljarnas förmåga att bedöma vilka de rätta strategierna skulle vara. Skillnader i samlingsintensitet i de olika städerna tyder på att särskilt *Sydsvenska Dagbladets* dominerande position försvagade partiernas möjligheter att kontrollera sina väljare.

Vad gäller samlingsvännernas sociografi omtalar Olsson att näringsliv, ungdomar och väljare var deras bas, förutom företrädarna för storföretagen som var mer försiktiga. Någon närmare analys av stödkategorierna görs dock inte. I detta fall kan vidare studier förhoppningsvis tydligare visa på till exempel demografiska faktorer i väljarkåren. Fanns det en betydande del nya väljare efter de höga födelsetalen på 1940-talet? Hade välfärdsstaten efter kriget skapat en dikotomi mellan äldre och yngre borgerliga väljare? För de sociala kriterierna rörande näringslivet finns möjligheten till jämförelser i tiden. Såväl medborgareförbundet på 1930-talet som Ny demokrati på 1980-talet byggde delvis på en ovilja bland småföretagare mot den ekonomiska politik som även högerens storföretagare varit med om att plocka fram.

Ett tredje intressant drag har också funnits över tiden i borgerliga samlingsrörelser, nämligen manligheten. Talet om framsteg, enda vägar, förnyelse och liknande tycks inte ha verkat så övertalande på kvinnorna som överhuvudtaget knappast förekommer som samlingsvännen i Olssons avhandling. Snarare blev en paradoxal följd att de partitrogna högermännen kunde fortsätta att påvisa sin sedan länge bevisade välvilja mot kvinnorna. Malmörepresentanten Roland Lundberg avsåg sig 1964 ridderligt sitt vunna mandat till Eva Karlsson som företrädde det mer partilojala Helsingborg. För detta område lämnar avhandlingen därför snarast inspiration till mer djuplodande undersökningar om hur män och kvinnor reagerade på samlingsvännernas opposition.

Politisk psykologi

Olssons avhandling är, med modisk terminologi, skriven i ett aktörsperspektiv med påföljande intresse för de psykologiska faktorerna i partipolitiken. Det här innebär naturligtvis en fara för historikern som lätt kan förledas till alltför lättvindigt amatörpsykologiserande. Samtidigt är det mycket intressant att följa maktspelen i samlingssträvandena. Med utgångspunkt i framställningen kan man försöka kategorisera olika centrala politiker för att skapa en struktur i personskildringarna.

1. Den politiske missionären: I denna fälla hamnar Olof Wahlgren. Olsson betonar hur Olof Wahlgren, efter en period som korrespondent i Frankrike, kom tillbaka till Sverige med missionen att ena borgerligheten, såsom de Gaulle gjort i Frankrike. Avhandlingen ger vissa exempel på hur Wahlgrens missionsiver fick honom att tidvis trampa över gränsen för det anständiga i det politiska livet men också på hans förmåga att entusiasmera medarbetarna. Framtida mer litteraturteoretiskt orienterade studier kan säkerligen vara givande för en analys av Wahlgrens förmåga att mynta slagord och argumentera övertygande.
2. Den politiske sfinxen: En inte lättanalyserad roll spelade Christer Wahlgren. Han hade understött Gunnar Heckschers val till partiledare men genom MbS medverkade han också till Heckschers fall. På avgörande möten förhöll han sig passiv vilket Olsson har svårt att förklara. En lång karriär inom Högerpartiets organisationer fullföljdes med viljan att snarast förstöra partiet för att låta det återuppstå i en ny klädnad. Om han försökte bli den kreative förstöraren hade i alla fall samtiden svårt att följa med i hans agerande.
3. Den politiske idealisten: En ledande roll i samlingsrörelsen spelade riksdagsmannen Carl-Göran Regnéll. Förmodligen besjälad av iver att stärka borgerligheten hamnade han i svåra situationer. Under de avgörande skedena i februari 1964 laborerade han med idéer om en listmångfald som byggde på att partierna helt enkelt skulle göra valet till en omröstning om värdet av borgerlig samling. Bara en arketypisk idealist kan väl ha trott att organisationerna så lättvindigt skulle ställa upp på ett sådant spel.
4. Den politiske marginalnyttotänkaren: Hur viktig makten över organisationerna är i politiken visades av Högerpartiets C A Nilsson. Tidigt i avhandlingen står det klart att denne inte hade för avsikt att låta Högerpartiet negera sig självt för att uppmuntra en borgerlig samling som bara kunde leda till ytterligare splittring. Som ordförande i Högerpartiets fyrstadskretsorganisation 1964 tog han hand om kontakterna med andra partier, förberedde de avgörande besluten och drev fram sina önskemål med järnhård vilja. Avhandlingsförfattaren kunde förmodligen något mer ha beaktat denne veteran som av initierade högermän uppfattades som avgörande för händelseutvecklingen.
5. Den politiske fribrytaren: Folkpartisten Sten Sjöholms politiska karriär började med en kommunal spränglista och fortsatte så på nationell nivå genom MbS-valet 1964 och även 1968. I hans uttalanden förekom också de antydningar som samlingsfientliga högermän förmodligen anade bakom MbS. Folkpartiet fick ett extra mandat genom samarbetet med Högerpartiet och glädjen över att så split inom detta parti utan att det inverkar negativt på det egna valresultatet i det hur som helst för partiet svaga området. Sjöholm utnyttjade dessutom effektivt det faktum att Folkpartiet var ett rätt så oenhetligt parti med inre motsättningar för att tillgodose sin egen mandatönskan.

De fem redovisade typerna är inte uttömmande för Olssons avhandling men ger en indikation på hur avhandlingens resultat skulle kunna tillämpas som en utgångspunkt för vidare studier om samlingspolitikens svårigheter och möjligheter.

Slutsatserna

Curt-Åke Olsson vill gärna se samlingsrörelsen i fyrstadskretsen som ett steg på vägen mot den borgerliga samling som i slutändan ledde till 1976 års regering. Således instämmer han med Olof Wahlgren i att MbS framträdande 1964 drev fram en mer distinkt mittenpolitik till vilken Högerpartiet sedan närmade sig. I det korta perspektivet är den slutsatsen rimlig men här kan man ställa frågan om inte 1968 års katastrofval för Högerpartiet och Folkpartiet gjorde slut på denna trend.

I det starka socialdemokratiska fästet i fyrstadskretsen hade ledande högerpolitiker länge misstrott en offensiv strategi mot socialdemokraterna. Man skulle i stället vänta på detta partis misstag. Just denna strategi var det som verkade så framgångsrikt för de borgerliga på 1970-talet. Gösta Bohman återvände till en mer profilerad högerpolitik och var absolut ingen uttalad, med Olof Wahlgrens ord, ljusblå socialprogressiv politiker. Torbjörn Fälldins starka år ledde centern snarare mot en mer uttalat konservativ hållning i frågor om kärnkraften och regionalpolitiken. Även om samlingsrörelsen verkade entusiasmerande på Folkpartiet så innebar satsningen på mittenpolitiken partiets gradvisa sammanbrott i jämförelse med den framgångsrika centern.

Sett i ett sådant perspektiv var 1960-talets samlingsrörelse förvisso ett steg på vägen mot borgerlig samling men de metoder som föreslogs och de ideologiska mål som sattes upp var snarast irrvägar för borgerligheten. Viljan till samling resulterade i mer splittring och socialdemokratisk tillväxt. Frågan är om 1960-talets samlingsrörelse inte närmare hörde samman med 1980-talets förnyade borgerliga offensiv efter det att socialdemokraterna återtagit regeringsmakten och samhällets strukturförändringar försvagat den politiska basen för centern och de frisinnade inom Folkpartiet. Då fick 1960-talets samlingsidéer ett större genomslag hos de borgerliga där de nya partieliterna väl snarast var de ungdomar som samlingsrörelsen entusiasmerat på 1960-talet och inte längre de gamla rutinerade stötar som påbörjat sina karriärer under åren kring andra världskriget.

Lars I Andersson *

* Fakultetsopponent